

Opponensi vélemény

Pap András László: „A megfigyelés társadalmának proliferenciájától az etnikai profilalkotáson át az állami felelősség kiszervezéséig: alkotmányjogi és rendészettudományi megközelítések az emberi méltóság, a társadalmi biztonság és az adatvédelem értelmezésekor” című doktori értekezéséről.

I.

Pap András László értekezése – a L' Harmattan Kiadó gondozásában 2012-ben megjelent 312 oldal terjedelmű könyv – olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek nem csak a szakemberek, de a hétköznapiakban élő és mozgó emberek érdeklődésére is joggal tarthatnak számot. Előljáróban már megemlíteném; noha maga a cím kissé hosszadalmas, és első pillantásra kissé nehezen értelmezhető, így némileg elrettentően hat, de megérdemelt szakmai élvezethez jut a könyv olvasása során a bátor vállalkozó. E cím ugyanis a szerző azon törekvését mutatja, hogy már e könyv borítóján röviden összegezze munkája lényegét, azokat a központi fogalmakat, amelyek vizsgálatára törekszik. Ennek érdekében a megfigyelés egyre szélesedő, a mindennapokat behálózó össztársadalmi elfogadottságának optikájából foglalkozik a rendészeti tevékenységek kiszervezésével, az etnikai megkülönböztetéssel, a félelem mozgatta társadalmakban mindinkább devalválódó alkotmányos garanciák érvényesülésével.

Gyakran éri az a vád a jogászokat, hogy azon kérdéseket, melyek nem esnek a szoros értelemben vett jogi szaktudás fogalmkörébe, a jogtudomány „elefántcsonttornyába” visszavonulva szemlélik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek a másnak látszó problémák ne jelennének meg jogi problémaként. Szerző nem rettent meg ettől a kihívástól, amelyet az interdiszciplináris feldolgozás jelentett, ezért már ehelyütt előrebozsátható, hogy tudományosan megalapozott, ugyanakkor a gyakorlatban dolgozók munkájához is útjelzőként segítséget szolgáltató művet alkotott.

A társadalom életében mind több az intézmények szokott működési körén kívül eső, azaz több intézmény hatáskörének metszőpontjain, mezsgyéjén feltorlódo gond. Ezeknek a kérdéseknek a megoldása szokott a legnehezebben menni, a tudományos életben is mind több az interdiszciplináris kérdés.

Rengeteg olyan pontja van a műnek, ahol a szerzőnek adott a lehetőség arra, hogy akár a jelenlegi tudományos életben vitássá tett kérdések kapcsán saját véleményét kifejtse vagy legalábbis utalás szintjén megemlítsse, mely lehetőséggel élt is szerző, legyen szó akár terminológiai kérdésekről, akár a jogintézmények lényegét illető megállapításokról.

Hálátlan feladat ugyanakkor a bírálóé, hiszen akkor is hibákat kell keresnie, amikor a legszívesebben csak a „műélvezetre” koncentrálna. Éppen ezért már ehelyütt le kívánom szögezni, hogy jelen esetben egy ugyan jó értekezésről beszélhetünk, azonban az „eljárési feladatok megoszlásának” elvéből következően elsősorban a Szerző feladata a mű eredményeinek kidomborítása, míg a bíráló (hálátlan) feladata, hogy az esetleges hiányosságokra, pontatlanságokra rávilágítson. Ennek ellenére mindenképpen kiemelendő, hogy szerző az értekezés tárgyát képező kérdéseket a lehető legszélesebb társadalmi kontextusba helyezve vizsgálta, mely vizsgálat mögött komoly kutatómunka áll. Ez olyan magas tudományos értéket képvisel, hogy mindenképpen alkalmas a pozitív elbírálásra.

E mondataimból is kitűnik az opponens eljárási szerepével kapcsolatosan az a véleményem, mely szerint ne csak kizárólag a hibák kidomborítására koncentráljon, mert ezáltal elsikkadhatnak a mű erényei; stílszerűen úgy is fogalmazhatunk, hogy az opponensnek a jó ügyészhez hasonlóan nem csak a „terhelt” bűnösségét alátámasztó tényeket, és súlyosbító körülményeket, hanem az ártatlanságot erősítő tényeket, az enyhítő körülményeket is maradéktalanul fel kell tárnia. Jelen értekezés kapcsán sokkal könnyebb pozitívumokat találni, mint negatívumokat.

A tudomány sokszínűsége kifejezésre jut művelői véleményeiben, munkáiban. A különféle véleményeknek mindig voltak és ma is vannak értékes elemei, melyek a tudomány mozgatói. Ezek felszínre kerülése érdekében sikerült tennie jelöltnek, mert további kutatómunkáját ösztönözve, ahhoz külön hozzáfűznivalóm kifejtésére késztet. Elöljáróban hangsúlyozom, hogy az emocionális támogatottság, ha ütközik a mindennapok gyakorlatával, kevés a megvalósításhoz.

A személyiség és általában az emberi jogok megnövekedett jelentősége igényli, hogy újraértékeljük a bűnelkövetőket is, s ezen belül egyes bűncselekmények, de más együttélési szabályok megsértői megítélésének egész mechanizmusát, a büntető igazságszolgáltatás rendszerét és figyelemmel legyünk a cselekmények áldozataira, a megelőzés szempontjaira is.

II.

1.)

A témaválasztás új, időszerű – mint ahogy általában a doktori értekezéseknél ezt elmondják –, hozzáfűzöm még, hogy hézagpótló szerepe is figyelemre méltó. A címe, a téma megközelítése a gyakorlat szempontjából is a hasznosságát sejteti, amit már a tartalomjegyzék láttatni enged. A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és a jogalkalmazókat, a jogkövetőket a szakmai-tudományos kérdések legjobb megoldására ösztönzik. Az eredeti felismerések elérésén túl közvetíteni kell a világ tudományos tevékenységének eredményeit. Olyan szakmai területekről kaphatunk képet a műből, amelyeknek az állandó tökéletesítését mindig szem előtt kell tartanunk.

Max Weber szerint a kapitalizmus lényege nem más, mint a gazdasági-társadalmi élet racionalizáltsága. Ezt a racionalizálási törekvést figyelte meg Szerző nagyon jó érzékkel más-más vonatkozásban. A célok és az eszközök változnak ugyan, de az alapvető motívumok változatlanok.

2.)

Az értekezés tárgya olyan kérdéskör, amelyre növekvő figyelmet vagyunk kénytelenek szentelni hazánkban is. Elolvasásakor elsőnek azzal a nagy kérdéssel szembesül a jogász bíráló; hol is van a határ a jogtudomány és a műhöz felhasznált több segédtudomány között, hogyan változott ez napjainkban. Jelölt művéből – választott témáját illetően – választ kapunk erre. A jogi tudományos jelleghez éppen erre a többletre is szükségünk van, a jelenre és a jövőre nézve is hordoz magában üzenetet.

A közelmúlt eseményeinek is még kellő időben megértése a jövő választása szempontjait lényegesen befolyásolja, ezek tudományos elemzése alapján hagyományozhatók át helyes meglátások, értékek. A tudományfejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmatiszta előfeltételezettségét, és kizárólag csak ebből kiindulva valós értelmezhetőségét. Szerzőre egyébként jellemző, hogy széleskörű társadalmi összefüggésekben igyekszik vizsgálódni. A deviancia mindig az adott kor viszonyai között értelmezhető, ez a helyzet a szegénységgel, sőt még magával a kriminalitással is.

Az adott társadalom által deviánsnak tartott magatartást tanúsító elemekkel szemben az adott társadalom mindig a saját eszköztárából fogja kiválasztani azokat az eszközöket, amelyekkel – a társadalmat alkotó többség nézőpontjából tekintve – diszfunkcionális személlyel szemben fel kíván lépni.

Szerző pályáján, művein végigtekintve arra a következtetésre juthatunk, mintha eddigi munkássága, pályája tudományos szintézisét is ebben a művében kívánta kifejezésre juttatni.

Az értekezés műfaja nem határozható meg könnyen, de nem is kell mindent mindenáron a megszokott egyenskatulyák valamelyikébe belegyömöszölni. Ez az értekezés egyszerre tudományos mű, kodifikátorokat gondolkodásra készíthető előtanulmány, helyenkénti kritikától sem mentes helyzetértékelés.

A nehézkesen bonyolult című, de belbecs tekintetében annál kiválóbb, szép gondolati ívű könyv a szabadság és biztonság egymásnak feszülő társadalmi szükségleteit veszi górcső alá. Azt vizsgálja, hogyan válik a társadalmi ellenőrzés és megfigyelés egyre sűrűbb szövetű hálójába keveredett, abban egyre tehetetlenebbül vergődő polgár az állami és az azzal mindinkább összefonódó privát biztonságipar fogyasztójává, egyben tárgyává, eszközévé és kiszolgáltatottjává, *horribile dictu*, lebéklyózott jogfosztottjává.

3.)

Szerző nem kertel és nem finomkodik, hanem szigorú szakmai szemmel vizsgál és határozott szóval ítélt. A bevezetőben már leszögezi, hogy a terrorizmus elleni háború jegyében fogant „új világrendben” a politikai és igazgatási elit - hivatkozva a lakosság szubjektív és gyakran irracionális félelmekre - korábban elképzelhetetlen mértékben tágította ki közhatalmi jogosítványait, és szűkítette a szabadságjogokat.

Mindennek költségeit a polgárokra hárította, viszont a köz- és nemzetbiztonság erősítését célzó intézkedések költségarányos hatékonyságának vizsgálatát kimódolt gondossággal elmulasztotta, jóllehet ezek gyengeségeit szemléletesen példázzák az azóta végrehajtott sikeres merényletek, például legutóbb a bostoni vagy az afganisztáni robbantás-sorozat. Miközben a hatalom - némi örömpótlékot nyújtva buzgó hívei számára - nem riadt vissza a már megcsorbított jogok informális és formális elnyomásától sem, ahogy Abu Graib és Guantanámo szemlélteti. Ez a fejlődésirány jó szolgálatot tett a biztonság kérdéseire specializált egyes tudósműhelyeknek is, amelyek felismerték, hogy félelmek expanziója a biztonság tudományt a kockázati társadalom szubjektíve konstruált körülményei között a társadalomtudományok egyik alárendelt rendszeréből azok ernyőrendszerévé, képviselőit pedig egy régóta várt "nagy elmélet" felkent papjaivá emelheti.

4.)

2001. szeptembere megváltoztatta a világot, megrengette a hagyományosan polgári értékeken alapuló társadalmak alkotmányon, emberi méltóságon és emberi szabadságjogok érvényesülésén nyugvó rendjét. Ez különösen élesen mutatkozott meg az Egyesült Államokban, amelyet a világháborús tragédiák megkíméltek; a korábbi sértetlenség, biztonság mítosza rengett meg, utat engedve szigorításokkal kapcsolatos jogkorlátozásnak, amelynek az állampolgárok nemcsak elfogadói, de akár kezdeményezői is voltak, képzelt biztonságuk érdekében. Szerző az értekezése első részében a szabadság - biztonság kérdéskörével foglalkozik, kiemelten az Egyesült Államokban megvalósuló folyamatok bemutatásával, speciális gazdasági, politikai, rendészeti példákat felsorakoztatva. Elsőként az etnikai profilalkotás kérdését mutatja be. Bár ez elvileg nem látszik a társadalmi megfigyelés terjedésével összhangban állónak, azonban Pap András László világos kapcsolódást mutat az ikertornyok elleni merénylet okozta sokk, és az ezt követő szélsőséges terrorizmus elleni intézkedések, valamint a muzulmán és arab lakosságot az Egyesült Államokban, vagy szerte Európában sújtó hátrányos megkülönböztetés között.

5.)

A nemzetbiztonsági és rendészeti szigor elszenvedői főképpen a társadalom gyenge csoportjai, peremhelyzetűek, bevándorlók, faji, etnikai vagy szubkulturális kisebbségek. A rájuk irányuló fokozott rendészeti figyelem, annak kollektivizáló jellege, ami leginkább az etnikai profilalkotásban érhető tetten, kontraproduktív módon nem a többségi társadalom biztonságát és nem is a kisebbségek integrációját, hanem a társadalom fragmentáltságát és az érdekérvényesítési deficitekkel küszködők ellenérzéseit erősítette. A vonatkozó joganyag gyengeségeit, bizonytalanságait és negatív társadalmi hatásait a Szerző bőséges szakirodalomra támaszkodva kimerítően tárgyalja és bírálja, majd felveti a kérdést, hol húzódnak az állami biztonsági kompetenciák kiszervezésének, privatizálásának határai. A 81. oldalon írottak rámutatnak, hogy a feltételezett vagy prognosztizált, absztrakt tulajdonságokból

építkező, látszólag matematikai/statisztikai alapú profil - készüljön akár biztonsági, akár magán felhasználásra - nem annyira azonosít, mint inkább virtuálisan létrehoz, megalkot rizikócsoporthoz, és közvetve veszélyezteti ezek tagjait, illetve végsősoron minden polgárt. Ugyanis előbb-utóbb minden egyén valamely rizikócsoporthoz tagjává válik valamely érdekcsoport szempontjából, mely - legyen munkaadó, hitelező vagy egészségbiztosító - nem érdemei és képességei, hanem csoportalapú fenomenológiai jegyei alapján fog dönteni a jövőjéről és sorsáról: nem megítél és értékeli, hanem jó előre skatulyába gyömöszöl. Óhatatlanul felmerül a kérdés; a deviancia, a bűnözés elleni küzdelemben – a megelőzés szempontjából – hiba tudni arról, hogy például vidéken, a falvakban élő szegényeknek kertjükben fáradtságos munkával megtermelt élelmét ért lopások zömét miért egy rizikócsoporthoz tagjaira vetítették? Gondoljunk ilyen kérdésekre is, amikor a rendészeti szervek "kisebbségek" felé irányuló "kitüntető" figyelméről értekezünk (I- IV. fejezet). Ha utólag lépünk csak a mások jogainak megsértőivel szemben és nem a megelőzés érdekében, ha eltakarjuk a gondot, senkinek sem jó. Ügyelni kell a finom határookra, nehogy esetleg átmenjünk a "menlevél" osztásba sem. Erre egyetlen válasz lehet csak; a bűnt kövesse büntetés.

A jogrendszer - akár a témánk szempontjából - összehasonlításával kapcsolatos olyan hiányérzet keletkezhet, hogy a sértettek jogai érvényesítésének mélysége, teljessége mennyiben lassítja az eljárás befejezését. Ebben van egy különbség az angol-amerikai és a kontinentális büntető-eljárásjog között is. A fentiekre is figyelemmel megfontolandónak tartom Szerzőnek azt az elképzelését, mint ami bűnüldözési és megelőzési szempontból megkönnyítené mindenki munkáját, ha valóban lehetne tudni; ki milyen csoportba tartozónak vallja magát. Nálunk nem lehet ezt nyilvántartani, senki sem kötelezhető a megvallására, ebből a szempontból is van eltérés a jogrendszerek között. A kisebbségek elleni támadással szemben is nehezebb így a küzdelem.

6.)

A terrorizmus elleni harc kapcsán merül fel a privát szektor szerepvállalása a hagyományosan állami hatáskörbe tartozó rendészeti területeken. Így tapasztalható, hogy a terrorizmus és az ahhoz nagyban kapcsolódó pénzmosás területén a bankok és pénzintézetek mind nagyobb szerepet kapnak a megelőzésben, hiszen jelenteniük kell a gyanús, illetve szokatlan pénzmozgásokat. Ezen a területen ugyanakkor különösen nagy szerepe kellene, hogy legyen a bizalomnak, a biztonságának, hiszen az ügyfelek ebben az esetben helyezik el a pénzüket a pénzintézetekben. A bankok jelentései kapcsán felmerülhetne elvileg a banktitok kérdése is, azonban a terrorizmustól való félelem ezeket a kérdéseket felülírja. Így kerülhetett sor a pénzmosás kapcsán 2001-ben egy olyan törvénycsomag elfogadására, amely a korábbi szabályokat tovább szigorította. Szerző tanulmányában rámutat arra, hogy az egyes intézkedések hatékonysága megkérdőjelezhető, amellet, hogy sok esetben meglehetősen költségesek is, és valójában erősen felvetik a szükségesség és arányosság kérdését.

7.)

Külön fejezetben foglalkozik a Szerző a rendőrségi kiszervezés problematikájával. Ennek kapcsán megkülönbözteti a hagyományos rendészeti kiszervezést az újaktól, kiemelve annak számos területét. Így a magánbiztonsági szervezetek szaporodását az állami rendőrséggel szemben, a büntetés-végrehajtás területén szaporodó magánbörtönket (PPP) az állam által működtetett börtönökkel szemben, a hivatásos hadsereggel szemben a fizetett magán "zsoldosok" szaporodását, valamint az idegenrendészet területén történő kiszervezést. Amerikai példákkal ismerteti ezeket a területeket, rámutat a politika és a gazdasági kapcsolatok összefonódására, az egyes kormányzati döntések befolyásolhatóságára az USA-ban. Az általa vázolt szinte riasztó kép már-már összeesküvés szintű példázatokkal mutat a kormányzati politika és a magáncégek közötti kapcsolatokra, pl. az iraki háború, vagy akár a magán börtön projektek kapcsán. Mindezt színes esetábrázolással teszi. A rendészeti tevékenység ilyenén történő privatizálásának ábrázolásával az olvasó számára érzékletesen mutatja be, hogy milyen kevésbé hatékony, ám mennyire drága a privatizálás, amely kapcsán csökken a felelősség,

és szaporodnak az emberi jogsértések. Így a PPP börtönökben, ahol az elítéltek munkáltatása, és ennek során minél nagyobb profit elérése a cél, az USA-ban - ahogy írja - hosszabb ideig maradnak bent az elítéltek, nehezebben jutnak kedvezményekhez, és jóval kevesebbet keresnek - gondolom - az állami kezelésű börtönökben dolgozó elítélteknél. Magam úgy látom, Szerző gondolatain haladva, hogy az igazodás egy bizonyos határon túl már veszélyezteti a kívánt eredmény elérését. A 44-45. oldalon a börtönök privatizálásának amerikai szorgalmazásáról értekezik művében. Ezzel kapcsolatos álláspontja határozott, egyértelmű kifejtése hiányérzetet támasztott bennem. Az állam erről a feladatáról nem szívesen mond le, különösen nem annak teljességéről, legfeljebb részfeladatokat enged át a magántőkének. Ez következik a büntetés-végrehajtás igazságszolgáltatáshoz kapcsolódásából is. Európában főként alkotmányossági aggályokat vetettek fel a börtön privatizálásával, illetve annak mértékével kapcsolatban (pl. Németország, Magyarország stb.). Angol-amerikai szerzők is már közel három évtizede rámutattak a szerződéssel magánkézbe adott börtönök gyakori ellenőrzésének szükségességére (pl. James Theodora Gendry: A „Panoptikum” felújítása: a magánbörtönök ellenőrzésének problémája, *The Yale Journal* 1986. évi 2. szám), kifejezésre juttatták fenntartásaikat, a hatékony felügyeletről való gondoskodás igényét (D. W. Dunham: A foglyok jogai és a börtönök magánvállalkozásba adása. *Columbia Law Review*, 1986. évi 7. szám). A börtönberuházás kérdésében való döntés alkalmával arra is gondolni kell, hogy a többi ember, a társadalom jogainak védelme sem szenvedhet sérelmet, mert sajnos továbbra is fennáll annak szükségessége, hogy az önvédelem megköveteli egyesek elszigetelését a társadalomtól. Jól látja ezt Szerző is, hiszen nem minden bűnelkövető esetében támogatná az „elektronikus karpercet”. Ha nem is nézzük más irodalmi munkásságát, ebből a tanulmányából is egyértelműen kifejeződik igen alapos szociológiai érzékenysége, sokoldalúsága. Hiányolom - éppen erre figyelemmel is - álláspontja hangsúlyos rögzítését ehelyütt, mert úgy tűnik az elegáns megfogalmazásból, mintha csak igazodna bizonyos véleményekhez. Nem azért, mintha a börtönhely értékeségével kapcsolatos hivatkozás nem lenne helyénvaló, azzal magam is egyetértek, csak a kérdés másik oldalát is megemlíteném, nem ragadnám ilyen mértékben ki abból az összefüggérendszerből, amelybe tartozik. Épületek, férőhelyek száma nem befolyásolhatja az állampolgárokat, a társadalmat védeni is hivatott büntető igazságszolgáltatási gyakorlatot, az újabb jogsértések megelőzését. Igaz, sokba kerülnek a társadalomnak, de nem hasztalanok, fölöslegeseek. Előrebocsátom; nem a szabadságvesztés pártolására hozom fel egy észak-amerikai nagyméretű kutatás eredményeit, s hangsúlyozom azt is, hogy az alternatívák gazdagításával csökkenni fog az aránya. A bűnözés alakulása miatt azonban számolnunk kell vele még jó ideig a jövőben is. Edwin W. Zedlewski a *Criminal Justice*-ban "Mikor büntettünk eléggé" címmel közzétett tanulmánya különféle szakemberek bevonásával az USA-ban több éven át tartó vizsgálatról számol be, amely nemcsak a fogva tartó intézetekre terjedt ki, hanem az egész társadalmi mechanizmusra. Egyik - napjainkban is aktuális - oka az volt, hogy az egész világon a büntető igazságszolgáltatás rendszere a börtönök zsúfoltsága miatt válságos helyzetbe került, a közvélemény ugyanakkor szigorúbb és több büntetést követel. Rájöttek, hogy tévedés volt a "börtönépítés drágaságából" kiindulni. Az áldozat kára, az igazságosság követelménye, a társadalom rettegése mennyiségileg pontosan nem fejezhető ki, az erről alkotott kép természetesen nem lehet teljes. A kutatók által gyűjtött adatok a nagyobb börtön kapacitás szükségessége mellett szólnak, még ha el is vetjük az említett "érzelmi és pszichológiai költségeket". A bűnözés társadalmi költségei - az ezt kutató Gary Becker által is felismerten, analitikus keretben - csökkentésére irányuló kiadások sokkal többet jelentenek az igazságszolgáltatási rendszer működésén kívül. A bűnüldözés, bűnmegelőzés, az áldozatok kára és az elkövetők megbüntetése mellett a bűnözés társadalmi költségeit képezi. A vagyonbiztonsági rendszerek, az ágazatok veszteségei stb. éppen úgy a bűnözés költségei, mint a börtönök és a rendőrségi stb. fizetések. Az egyes elemek kölcsönösen függenek egymástól, meg kell tehát találni az egyes elemek között azt az egyensúlyt, amely a legkisebbé teszi a bűnözés egész számláját. Mérlegre tették a társadalom biztonságát a büntetés költségeivel szemben, egyfajta társadalmi költség-haszon kiegyenlítést végeztek. Megtörtént legalábbis implicit a kétféle "költség" összehasonlítása; a fogva tartás költségei

és a társadalomnak az által okozott költségeké, hogy a szabadságvesztésre ítélt elkövető esetleg szabadon marad. Megállapították, ha a megdupláznák a fogva tartás költségeit, feleznék az egy elkövető által elkövetett évi bűncselekmények számát, és feleznék az egy bűncselekményre eső átlagos költségeket, akkor is 50 millió dollár befektetés a fogva tartásra szemben állna 107 millió dollár társadalmi költséggel. Valószínűsítették, hogy a társadalom a börtönberuházások után lényeges megtérülési rátában részesedne. Nem is szólva az olyan hatásokról, hogy az üzletek működtetési költségei csökkennek (kevesebb lesz a betörés), a tömegközlekedés biztonságosabb, népszerűbb lesz. A több vagy kevesebb bűncselekmény megtakarítás természetesen attól függ, mekkora elrettentést teremt a szabadságvesztés büntetés kockázatának növelése. Valószínűleg kevesebbe kerülne a társadalomnak büntetési kiadásokban, ha a jelenlegi helyhiány miatt a fogva tartási intézetekbe nem kerülő, de oda a bíróság által érdemesnek ítélt bűnelkövetők számára férőhely lenne, mint amennyi az általuk a társadalomnak okozott kár és a megelőzés költségei. Mindezek talán illusztrálják, hogy nem is olyan egyszerű kérdés a "börtönök olcsóságáról, drágaságáról" még az USA-ban sem beszélni, mint ahogy ez a Szerző gondolataiból is következtethető. Kifejezetten a börtönberuházások rentabilitásának érvét állítom szembe azokkal a szélsőséges nézetekkel, amelyek szerint az egész igazságszolgáltatás és a börtönök csak felesleges eltartottak, így pénzkidobás a fejlesztésükre egyetlen fillért is fordítani. Álláspontom szerint nem lehet eltérni, hogy emiatt embertelen körülmények között tartsanak fogva embereket. Szerző jól ábrázolja a büntetés-végrehajtás helyzetét a világon. Láttatja, hogy a büntetés szükséges rossz, de nem szükséges, hogy csak rossz legyen. Erre is rámutat.

A magán katonaság szerződtetése - ami éppen a hivatásos állomány leépítésének eredménye volt - számos kérdést vet fel a felelősség kapcsán, hiszen a civilek felelőssége nem azonos a hadsereg katonáival, igaz védelmük sem azonos mértékű. Az általuk elkövetett visszaélések azonban több esetben éppen emiatt maradtak büntetlenül, miközben az őket alkalmazó cég valamilyen politikai hatalommal összefonódást mutatott. Szerző ezen állításait helyeselhetően tényekkel támasztja alá, hivatkozik az ügyek kapcsán született bírósági döntésekre, állásfoglalásokra, szakértői véleményekre, illetve híradásokra. Kimutatja azokat az összefonódásokat és áttételeket, amelyek révén egyes magánpiaci szereplők és érdekcsoportok, benne a katonai információtechnológiai gyártó és szolgáltató ipar, magán börtönigazgatás és más gazdálkodó területek teljes lobbijüket latba vetve terelik a közszférát számukra előnyös, de egyben költséges (pl. PPP) és össztársadalmi tekintetben egyre kártékonyabb megoldások felé. Ennek kapcsán mutatja be Szerző az USA-ban már komoly társadalmi háttértudomány ragjára emelkedett "felügyelet világ" vagy "megfigyelt társadalom" koncepcióját, amelynek – bár észre sem vesszük – mára magunk is mindennapos résztvevőivé váltunk.

8.)

A fejlett világban olyan társadalmi és igazgatási szerkezet, szervezet van kiépülőben, amelynek megfigyelési, ellenőrzési hatékonyságáról az egykor volt totalitárius diktatúrák nem is álmodhattak. A mai új rend annyiban hasonlít az utóbbiakra, hogy az állam és a polgárok között fennálló közbizalom helyébe a "félelem kultúráját" állítja, hiszen egymást is többszörösen metsző, mediatizált hálózatokra épített világunkban működő legális és illegális "adatbányászok" ellenőrizhetetlen tevékenysége révén bármely adat hozzáférhetővé, bármely hozzáférési jog szimbolikussá, bármely jogosan védett magántitok köztudottá, szélsőséges esetekben közbotránná vagy egyének és csoportok céltudatos tönkretételének eszközévé válhat. Még fenyegetőbben hat mindez, ha a rendészet piacosodására és magánpiaci szolgáltatásokba történő átnövelésére, az ezzel kapcsolatos jogpolitikai bizonytalanságokra és visszaélési lehetőségekre vetjük figyelmünket. Vajon tudunk-e védekezni, gátat szabni a posztmodernitás és globalizáció negatív jelenségeinek? – merülhet fel a kérdés.

Közbevetőleg megjegyezhető, hogy a mai európai jogállamokban a rendészeti szervek egész működésének van biztosíték vagy garanciarendszere. Nem kell messze mennünk, például Magyarországon régmúlta visszanyúl (1871) – ha szünetekkel is – az igazságügyi kontroll, vagyis az ügyészi törvényességi felügyelet, a bírói kontroll; ez bővült az alapvető jogok biztosának

tevékenységével, a nemzetközi és a társadalmi ellenőrzéssel. Ha ezek együttműködését rendszeresebbé lehetne tenni, szervezettebbé, erősíthető lehetne a rendészeti tevékenység ellenőrzése, a jogállamra vigyázás, őrködés. Van e tekintetben is állami kötelezettség – nemzetközi kötelezettségvállalás is alátámasztja, ami szót érdemelt volna. Igaz, az egyes államokban ez eltérő módon működik.

Minden országnak a történelmi sajátossága, tradíciója mentén alakult ki a jogi és a végrehajtási intézményrendszere is. Érdekes kérdés, hogy mi az a jó, ami átvehető, esetleg beépíthető a mi rendszerünkbe is. A hazai eredmények értékelése és a fejlesztés feladatainak meghatározása nem nélkülözheti más országok ezen a területen elért eredményeinek, folytatott gyakorlatának ismeretét. Napjainkban már mindenki előtt természetes, hogy meg kell ismerni más országok intézményeit, tapasztalatait, s ami abból használható – sajátosságai figyelembevételével –, ami beilleszthető a jogi kultúránkba, jogi környezetbe, azt át lehet venni. Pusztán azon az alapon viszont, hogy ott, ahol már van, bevált, nem ítélt meg egyetlen intézmény vagy formája sem ebből a szempontból. Hazánkban is egyidejű feladat a nemzetközi kötelezettségvállalásainkból eredő harmonizációs jogalkotási problémák megoldása és a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja. Az egyes országokban bármennyire is azonosak a jelenségek, amelyekre az igazságügy területéről választ kell adni, a gazdasági-társadalmi fejlettségükben kimutatható különbségek eltérő volta, az integrációs igényük, ezért feltételezi az alkotó hozzáállást. Vizsgálni kell azt is, milyen szerepet tölthet be egy-egy intézmény a hazai viszonyok között, időszerű és hatékony intézkedést jelent-e. Szerző kellő kritikával nézi a külföldi tapasztalatokat, amit pozitívan kell értékelni. Deák Ferencnek tulajdonítják azt a mondást, hogy nem szabad egyik külföldi rendszerre, formára sem leadni a voksunkat, amíg a ki nem kísérleteztük. Nem biztos, hogy Magyarországon jó az a rendszer, szisztéma, ami külföldön bevált. Más jogi és intézményi-történeti összefüggésben jött ott létre.

9.)

Részletesen olvashatunk Szerzőtől a kógens rendészeti kiszervezés módjairól is, látjuk, hogy milyen nagy profitot termel a magáncégek számára. Szemléletes az adatbányászat és módszereinek bemutatása, amelyhez alapanyagot maguk az állampolgárok szolgáltatnak önként internetes felületeiken, telefonos adatszolgáltatásukkal.

Igen szemléletes és egyben riasztó képet fest Szerző, amikor az amerikai szülők lehetőségeit mutatja be gyermekük ellenőrzése és nyomon követése céljából. Megjelennek azok a formák is, amelyek a privát életben a megfigyelés eszközeit nem rendészeti, hanem magáncélból alkalmazzák.

Szerző művének e részében a digitális és infokommunikációs technológia által meghatározott, az általa "megfigyelés társadalmakét" aposztrofált társadalomtípus sajátosságait mutatja be, ahol "az állam, mint Nagy testvér" mellett sok kis testvér is fenyegeti a szabadságjogokat, és a biztonságért cserébe már nem csak klasszikus szabadságjogainkat, hanem a magánszféránkat is korlátozhatja az állami, illetve a magánszektorba kiszervezett biztonsági ipar.

Közbevetőleg megjegyzem, hogy az egyes állami feladatok privatizálásával kapcsolatban felvetett aktuális kérdések az amerikai irodalomból kerültek elő, néhány európai (pl. német, francia, magyar) tanulmány kritikai feldolgozása a képet teljesebbé tehetné.

10.)

A megfigyelés társadalmának amerikai szélsőségeit alaposan, sőt elriasztó módon történő bemutatása mellett a kötet képet ad a hamis biztonsági érdekek mentén szerveződő társadalmak kelet-közép-európai sajátosságairól is, elsősorban a magyarországi helyzet tükrében. Ennek elemzése kapcsán kiemelt figyelmet szentel az etnikai profilalkotás kérdéseinek, és az ehhez kapcsolódó, rosszul vagy tévesen értelmezett adatvédelmi szabályok okozta bizonytalanságainak, amelyek éppen az etnikai profilalkotást, valamint a gyűlölet bűncselekmények szaporodását eredményezik. Ezek a bűncselekmények azután rendszerint eltűnnek az igazságszolgáltatás folyamatában, vagy átlényegülnek más cselekményekké, éppen az őket szervező bizonytalanságok miatt.

Pap András László úgy mutatja, hogy az amerikai eredetű etnikai profilalkotás a rendészeti gyakorlat egyik állatorvosi lova, amely különösen bűnmegelőzési célok érdekében alkalmazva szinte teljesen hatástalan, viszont a hátrányos megkülönböztetés szolgálatába szegődik ideológiai és gyakorlati tekintetben egyaránt.

"Ezért a ... rendészeti intézkedések során az érintett személyek etnikai hovatartozásának figyelembevétele csak akkor engedhető meg, ha megbízható gyanúsított – vagy bűncselekmény – specifikus információ áll az eljáró hatóság rendelkezésére az elkövető etnikai hovatartozását illetően egy súlyos bűncselekménnyel kapcsolatban... Preventív célzatú intézkedések során, illetve áldozat nélküli bűncselekmények esetén az etnikai profilalkotás megengedhetetlen" – állítja. Ezzel választ is ad a II. 5. pontban felvetett kérdésre. Az etnikai hovatartozások mégis milyen – nem ritkán negatív – jelentőséggel bírnak a rendőrségi magatartásban, azt Szerző magyar és külföldi rendészetszociológiai kutatások eredményeivel támasztja alá a 203-215. oldalakon, és hangot adott annak a véleményének, hogy "...indokolt lenne az etnikai (és egyéb védett tulajdonságokon alapuló) profilalkotást sui generis tényállásként definiálni a diszkriminációs magatartások között..." (274. oldal). Javasolja ezt annál is inkább, mivel jelenleg az esélyegyenlőséggel és antidiszkriminációval kapcsolatos jogszabályok toldozása, csavarása folyik, de a védett tulajdonságokkal jellemzett csoportokhoz tartozó személyek diszkriminációjával szembeni jogvédelem, egyebek között Magyarországon is, a valóságban egyre inkább ellehetetlenül, jöllehet nincs más eszköz ezeknek az alapvető jogelveknek az érvényesítésére.

11.)

A monográfia második része egy rendészeti intézkedést és egy jogvédelmi intézményt mutat be. A rendészeti intézkedést, nevezetesen az igazoltatást az etnikai profilalkotás szempontjából vizsgálja nemzetközi és hazai kontextusban. Kiderül, hogy ez a kérdés korántsem egyedülálló probléma, hiszen az emberi jogok tiszteletben tartását kiemelt értékként kezelő Egyesült Királyságban a feketék ötször gyakrabban kerülnek letartóztatásba, mint a fehérek, s hasonló a helyzet például az Egyesült Államokban is. Véleményem szerint a kisebbséghez tartozó személy fogvatartásban kettős kisebbségben van. Szerző egyetért azzal, hogy a profilalkotás módszere szükséges és fontos eleme a bűnfelderítésnek, ez azonban nem a faji-etnikai attribútumokon alapszik. A faji alapon történő intézkedés ugyanis nem a terhelt viselkedésén alapul, hanem azon a feltevésen, hogy az adott etnikai csoport kriminalitása nagy. Ez a „fajtainézkedés” tehát diszkriminatív jellegű, és ellentmond a nemzetközi normáknak. Szerző munkájában a nemzetközi gyakorlat mellett pro és kontra érveket sorakoztat fel a tendenciózus igazoltatások visszatartó hatása kapcsán, még hozzá egy amerikai sorozatgyilkosság esettanulmányán ábrázolva a kérdést. Jól összefoglalja az etnikai profilalkotást az Egyesült Államokat érintő kutatásokban, valamint szól a magyarországi tapasztalatokról is.

12.)

A könyv utolsó részében Szerző magyarországi eseteket mutat be annak példázatául, hogy a diszkriminációs jog fejlődőképes jogterület. Ennek során foglalkozik a hátrányos megkülönböztetés tilalmával, a hátrányos megkülönböztetéshez kapcsolódó jelenségekkel, a közvetett és közvetlen megkülönböztetéssel, a zaklatással, szegregációval és a védekező személyt érő megtorlással is. Végül a gyűlölet bűncselekményeket generáló esetek elemzését végzi el. Így például szól a kiskunlacházai gyilkossághoz kötődő "cigány" etnikai profil alakításáról. Ez az eset ugyanis jól mutatja, hogy egy, mint utóbb kiderült, egyértelműen nem cigány személy által elkövetett tragikus, emberöléssel végződő szexuális bűncselekmény kapcsán a közösségben milyen indulatok jelentkeznek. A helyi vezetők nem mérlegelve, vagy akár tudatos döntés eredményeként hogyan nyilatkoznak, és ezen nyilatkozatukkal rombolást idéznek elő, amit okatlan és alaptalan vádaskodásuk okoz a társadalomban roma és nem roma származású állampolgárok között.

Szerzőnek tisztán jogi szempontból kétségtávolú igaza van, az igazságszolgáltatás legyen színvak bőrszínre; fajra, etnikumra, nemre, szexuális preferenciákra nézve semleges. Másik megközelítés is

létezik. Az emberi méltóság és integritás elkötelezettjeként semmi sem áll tőlem távolabb, minthogy le akarja rántani Justitia szeméről kedvenc kendőjét, megszabadítva őt önként vállalt vakságától, vagyis színlátóvá akarjam tenni az istennő által szimbolizált igazságszolgáltatást. Ismert, hogy a jog nem a társadalom egyetlen szabályozó rendszere. Úgy tűnik, hogy Szerző koncepciója mögött megbúvó társadalomfilozófia a multikulturális társadalom elméleti premisszáin nyugszik. Ezek szerint az eltérő származású és kulturális háttérű csoportokból összetevődő társadalom tagjai mindenkor "másságuk" ellenére a demokrácia eszméjét valló, gyakorlatait alkalmazó jó polgárok és hazafiak.

A multikulturális valóságban ezzel szemben elkülönülő etnikumok állnak szemben egymással és a befogadó társadalmakkal is. Tagjaik nem ritkán még sokadik generációjukban is származási hazájuk vagy vallási kultúrájuk militáns hívei; elutasítják, meg- és elvetik a befogadó nyelvét, szokásait, a demokrácia és a tolerancia elveit. A velük és közöttük folyó párbeszéd valódi interkulturális kommunikáció, kulturális kódjaik apró megsértése is durva reakciókat válthat ki. Erőszakos térfoglalásuknak és atlanti szemmel nézve barbárnak tűnő, súlyosan törvénysértő és emberellenes szokásaiknak (becsületgyilkosság, női körülmételés, gyermekházasságok stb.) a törvény szigorával, rendőri és alkotmányvédelmi eszközökkel kell gátat vetni, a nem ilyen szokásaikat természetesen tiszteletben tartva. Ha túltekintve a rendészet horizontján, az etnikai profil tilalmát alkalmazva figyelmen kívül hagynánk etnikai és kulturális sajátosságaikat, az annak megfelelő kommunikációt, bánásmódot, iskoláztatást, integrációs intézkedéseket, vagy éppen számunkra devianciának minősülő magatartásaikat, a multikulturalizmus sötét oldalát erősítenénk.

Az értekezés világának kerete e pontnál már nem a jog, egy-egy vélemény, gondolat részletes kifejtésének lehetősége, külön értekezést is kitenne. Pap András László műve vitára is sarkalló, aktuális problémákat feszegető, amely megkerülhetetlen a biztonságpolitikával, kriminálpolitikával, rendszettel, kriminológiával és jogvédelemmel foglalkozók számára.

13.)

A könyv a címben foglalt három területet mutatja be olyan részletességgel – összegyűjtve a hazai és nemzetközi szakirodalmat, bőséges jegyzetanyagot –, hogy az komolyan elgondolkoztatja az olvasót, megriasztva a technikai fejlődéssel együttjáró veszélyek megismertetésével. A biztonságért fizetett ár kérdésének dilemmái, az önként vállalt szabadságkorlátozás és a társadalom egyes tagjainak korántsem önkéntes hozzájárulásával zajló kirekesztése, egyelőre még viszonylag korlátozottan jelenik meg Európában, de nap mint nap érezhetjük, tapasztalhatjuk proliferációját. A cipő, öv és felöltő levétele, a zsebkikapolás, az átvilágítás már most természetesnek tűnik repüléseink során. Az egykori diktatúra megfigyeléseinek rossz tapasztalatai, a mindenki figyel mindenkit elv, lassan feledésbe merül, és magunk követeljük az egyre több közterületi kamerát, rendőri jelenlétet, mert bízunk annak bűnözés visszatartó erejében. Ha ezen az úton haladunk tovább, akkor lassan eljön majd hazánkban is a gyermekekre csatolt karperec formájú GPS nyomkövető világa. Így önként válhatunk részeivé a magunk által teremtetett falanszternek. Természetesen fel kell készülnünk a veszélyekre, a bűnt elsősorban megelőzni kell, s csak ennek sikertelensége esetén üldözni. Mindez azonban nem vezethet az emberi méltóság és a szabadságjogok korlátozásához. Így, amint a Szerző jól láttatja, demokratikus társadalmakban létfontosságú a közügyek nyilvános megvitatásának lehetősége és a transzparencia. A mai kor társadalma ugyanis "felügyelt világ", a megfigyelésen alapuló irányítás társadalma, ahol minden infokommunikációs technológia a társadalmi ellenőrzés, a megfigyelés szolgálatában állítható.

14.)

A művet – bár a Szerző az utószóban szabadkozik, amiért a kötet, „oszcillált a részletekbe menő jogesetleírások, esettanulmányok, valamint a nagy ívű általános, eszmefuttatások között” – ügyes, egyéni jegyeket magánviselő szerkesztés jellemzi. Az egymás mellé illesztett hazai és nemzetközi vonatkozású, a társadalom- és jogfilozófiai, valamint eseti jelentőségű részek egyszerre szélesítik az olvasó horizontját, és erősítik logikai és empirikus bázison a Szerző álláspontját. Ez pedig lehet egy

olyan üzenet is az olvasó számára, hogy a félelem nem vezérelheti a jogalkalmazókat, az emberi jogok csorbitását; nem működhet közre emberek, népcsoportok megalázásában, sakkban tartásában; és a józan ész mellett kiemelt szerepe van a jognak a saját eszközeivel a demokratikus alapokon álló társadalom működtetésének fenntartásában.

III.

A mű jól tagolt, áttekinthető, formai szempontból is megfelel a követelményeknek a címmel kapcsolatos aggály megemlítése mellett. A néhány leírási hiba szövé tétele csak azért történik, mert az olvasót zavarhatja, s ami nem a Szerzőnek, hanem inkább a kiadónak róható fel. Pl. a 34. oldalon betűhiba, 42. oldalon elválasztási hiba, 37. oldalon helytelen névelő („ez az biztonságérzet”), 175. oldalon „Egykutatás” így, egybeírva, stb.

Szintén zavarólag hat az olvasóra, amikor esetenként idegen nyelvű kifejezést használ, és a létező magyar megfelelőjét nem adja meg, pedig van. Egyetértek Szerző azon javaslatával, miszerint „kiterjedt társadalmi vitára is szükség van”, hogy a felvetett kérdésekre választ tudjunk adni. Ehhez viszont a használt idegen szavak, szakkifejezések magyar megfelelőjét is meg kell adni. Az abszolút formai tökéletesség jogi értekezéseknél megkívánja, hogy minden folyóiratból, szakirodalomból hivatkozott lábjegyzetnél szerepeljen az oldalszám. Egyeseknél ez elmaradt.

Pl. a 24. oldalon a 23, 24; a 25. oldalon a 28; a 27. oldalon a 35, 38; a 29. oldalon a 46; a 32. oldalon a 60, 61; a 43. oldalon a 106; a 44. oldalon a 107, 108, 110; a 45. oldalon a 113; a 46. oldalon a 119, 121; a 49. oldalon a 135; az 51. oldalon a 146; a 88. oldalon a 271. lábjegyzetnél.

E formai eseti kis hiányosságok említést sem érdemlőek, viszont a nagyszerű, igényes tartalom mellett nem lehet nem észrevenni ezeket a minden szempontból igen magas mércére is figyelemmel.

A mondanivalón és kifejező erőn, az írói rang eme két „conditio sine qua non”-ján kívül az írónak 3 kvalitással kell rendelkeznie. Az első: az olvasók átlagánál jóval nagyobb műveltség, mégpedig a szónak mind a tárgyi tudást, mind a fejlett ízlést idéző értelmében; a második csiszolt stílus és a harmadik a nyelv tökéletes ismerete.

A művet elolvasva – állíthatom –, hogy Szerző ezekkel rendelkezik.

IV.

Összefoglalva megállapítható, hogy az értekezés elméleti megalapozottsággal, imponáló tömegű részletinformációval rendelkezik. Az elemzett forrásanyag igen kiterjedt, és a témának adekvátan szelektált. Teoretikus és empirikus kutatómunkára épül, teoretikus túlsúllyal. Az adatanyag áttekinthetően rendezett, logikusan és szakszerűen elemzett. Nem lehet vitás, hogy hosszú, elmélyült kutatómunka előzte meg a megírását, igen gazdag, a témához szelektált külföldi irodalomra támaszkodik. Nagy számú jogesetet dolgozott fel - különösen az USA-ból - jól összefogottan. Ha a gyakorlat megváltoztatására teszünk javaslatot, akkor az általános elveken túl a gyakorlati követelményeket is figyelembe kell venni, ehhez pedig az adott jelenséget szociológiai jelenséggént is vizsgálnunk kell. Jelölt ezt szem előtt tartotta. Az értekezés értékéhez tartozik, hogy jelentős témát - részben megfelelő, vagy új szakirodalomra támaszkodva - áttekinthető rendszerben dolgozott fel.

Az egyéni megközelítés-módja a problémának külön értéke az értekezésnek.

Eltérő kulturális háttér mellett is képes volt a szerző, hogy rendszerszemléletű megközelítéssel és globális látásmóddal nemzetközi tendenciákat mutasson be.

Bizonyította összegző és szintetizáló képességét, készségét a jogösszehasonlításra és egy-egy jogintézmény beható elemzésére. Az egy-két észrevétel nem csökkenti az értekezés tudományos szempontból magas színvonalon történő értékelhetőségét, inkább figyelemfelhívás a további kutatásra.

Pap András László értekezése igen színvonalas, ismeretanyagban gazdag, stíláris bravúrokban

bővelkedő, új tudományos eredményeket tartalmazó munka, amely az előírt feltételeknek és formai követelményeknek megfelelt. Olyan külföldi tapasztalatokat mutatott be, melyek figyelembe vétele jövőbeni magyar szabályozás szempontjából fontos lehet.

Új tudományos eredménynek tekintendő

- a címben leírtaknak jogösszehasonlító eszközökkel történő széleskörű áttekintése; a legújabb szakirodalom mélyreható és egyben nagyívű feldolgozása, a különféle irányzatok, nézetek bemutatása és ütköztetése;
- a vonatkozó szakirodalomnak a terminológiáknak jogászai, kriminológusi és más szakmai műveltségű és képzettségű szakemberek felé továbbítása, összegezése és magyarázata;
- az emberi jogok fokozott érvényesítése szellemében kellő mélységű megalapozottsággal elméleti bázist állít az általa jelzett problémák megoldására vonatkozóan szabályozás felülvizsgálatára és komplex szempontok szerint újraszabályozására;
- a jelölt által feldolgozott téma mind a büntetőjogtudomány, mind a kriminológia, a kriminálszociológia, a kriminálpszichológia, a kriminálpolitika szempontjából aktuális, a mű hézag- és hiánypótló jellegű, interdiszciplináris és kodifikációhoz magas szintű tudományos segítséget nyújt;
- Szerző a jövőbeni változások, megoldási javaslatok kapcsán megalapozottan fogalmazta meg önálló véleményét, nem zárkózva el még a kritikától sem.

Javasolom a nyilvános vita kitűzését az egyébként hiteles adatokat tartalmazó monográfia, tudományos értekezés elfogadását, amely hozzájárult a tudomány továbbfejlődéséhez is. Szerző a korábbi tudományos fokozat megszerzését követően jelentős eredeti tudományos eredménnyel gazdagította a tudományszakot.

Mindezek alapján jelölt kiváló munkája és személye messzemenő alkalmasságára figyelemmel javaslom – hivatásom szerinti stílszerűséggel indítványozom –, hogy a Tisztelt Bíráló Bizottság Pap András László egyetemi docens úr részére az MTA Doktora cím odaítélése iránt előterjesztést tenni, és intézkedni szíveskedjék.

Budapest, 2013. július 9.

Vókó György
MTA Doktora